

Izvorna moć

pokretnih slika

Sam Bog zna kako, u svest dolepotpi-sanog ušunjala se stara "autopoetička" misao Tarasa Kermaunera - "nikad dosledan, uvek radikalan", kao poluodgovarajuća odrednica za opus, tj. *lik i delo* Želimira Žilnika. Poluodgovarajuća utoliko što je Žilnik zapravo uvek bio i dosledan i radikalan - a nikada dosadan... Što sticajem spoljnih okolnosti, što - presudnije - vlastitim moralno-intelektualno-estetskim habitusom, Žilnik je zauvek ostao po strani od "glavnog toka" ovdašnje filmske produkcije, u svim režimima podjednako, ne samo propovedajući nego i praktikujući jednu drugačiju estetiku i osećajnost, dakle, po strani od jednog sve otužnijeg *palanačkog glamura*, koji je poslednjih godina uspešno sahranio srpski film.

"VREME": Koji je vaš poslednji film koji je išao u regularnu bioskopsku distribuciju?

ŽELIMIR ŽILNIK: Najtačnije bi bilo reći: nijedan moj film nije bio u regularnoj distribuciji, pogotovo kod nas. *Rani radovi* su posle dva meseca distribucije sudski zabranjeni. I nikada se nisu ponovo vratili na repertoar kod kuće. Prodani su, u isto vreme, u 45 zemalja sveta. Ista birokratska bulumenta koja je karijere pravila psujući film, naplatila je tu prodaju kompletno, nikada ne dodelivši jedan jedini dinar autorima i ekipi! Posle toga, deceniju i po, producenti su od mene bežali kao đavo od krsta. Osamdesetih sam radio priličan broj televizijskih filmova, koji su dobro komunicirali sa publikom i kritikom, inače mi televizije ne bi otvarale vrata. Dva sam uspeo, uz doradu, da uradim i u bioskopskoj verziji, na 35mm. To su *Druga generacija* o deci gastarbajtera i *Lijepe žene prolaze kroz grad* - snimano 1985. godine. Tema je: Život u Beogradu 2041, posle velikog balkanskog rata, krajem dvadesetog veka, u kojem je razbijena zemlja. A nova zvanična ideologija je mržnja među balkanskim narodima. Glavni junak, osamdesetogodišnjak, bivši novinar "Borbe", igra ga Ljuba Tadić, pokušava da obnovi grad i komunikaciju. Sukobljava se sa vladajućom grupom makijavelista, šefa igra Ljubiša Ristić. Film je urađen uz TV-dramu *Beograde, dobro jutro*.

"U svojim filmovima pokazujem da šljam nisu oni koji danas idu zakrpljeni i pocepanih đonova. Šljam Balkana je u lister odelima"

Produkciju su pomogli Muharem Pervić i Slobodan Stojanović sa TV Beograda i Aca Nos iz Art filma. Tri čoveka takvih kvaliteta danas jednostavno ne biste mogli da nađete na svih 200 domaćih televizija i u sto producenstskih kuća. Film je detektovao ono što se sprema, ali kao i svi petlovi što rano zakukuriču, jedva se pojavio u kinima. Radim i dalje TV filmove. Kada je propala Neoplanta u Novom Sadu, pod vođstvom dr Ređepa, dobio sam ponudu od novoosnovanog Terra filma za bioskopski film. Uradili smo *Tako se kalio čelik*, sa priličnom gledanošću. Dolaze zatim devedesete kada slabo ima regularne i proizvodnje i distribucije. Tih godina dva moja naslova, *Tito po drugi put među Srbima* i *Marble Ass*, rađena u saradnji sa pljuvanim i zabranjivanim B92 uspevaju odlično da se drže po bioskopima, da kruže na kasetama i lokalnim televizijama po celom eks-YU prostoru i da odu u distribuciju i na televizije po inostranstvu. Devedesetih se medijska i kulturološka pozicija evropskog filma bitno menja. U igru ulaze digitalni mediji, kao nova tehnologija rada i kao paralelna distribucija. Bioskop u starom izdanju svugde, ne samo kod nas, umire... Evropski film se izrazito okreće autorskoj kinematografiji, temama angažovanim i emotivnim. U svim zemljama se stvaraju mreže art kina, sem kod nas. Ujedno, globalnoj distribuciji su perspektakala trebaju multipleks kina, koja i vizuelno podsećaju na megamarkete. Tu se konzumiraju kostimirane bajke i nasilni ratnički spektakli, uz pirotehniku i animaciju. Mene zanima izvorna moć pokretnih slika. Kada kamera beleži neizrecivo. I priča priče koje nećete naći u *main stream* me-

dijima. U tom ključu sam uradio *Kud plovi ovaj brod*, *Tvrđava Evropa*, *Kenedi se vraća kući*. I najnovije - *Gde je Kenedi bio dve godine* i *Evropa preko plota*. Ništa od toga nije u "velikoj distribuciji", ali ne prođe nedelju dana a da se ne pokažu u nekom od velikih gradova u svetu.

Znači, poslednjih deset godina vaši filmovi su bolje prolazili u Evropi nego kod nas, gde zapravo i ne postoji nikakva infrastruktura za distribuciju filmova koji nisu smišljeni kao klasični bioskopski filmovi, što je sa vašim slučaj.

Kažem, svedoci smo novog medijskog pozicioniranja "pokretnih slika". Univerzalni ekran, na kojem se te slike kreću, dakle filmovi i dugi i kratki i igrani i dokumentarni - jeste kompjuterski ekran. Trepće u Njujorku i Kalkuti, na Ekvadoru i Severnom polu. Stotine miliona kompjuterskih ekrana. A oni, džinovskih dimenzija, ubrzano počinju da se instaliraju i u kino dvorane. Proizvodnja i distribucija filma potpuno će se promeniti za par godina. Filmska traka odlazi u muzej, kao što su već sada u muzeju filmski montažni stolovi i miks-pultovi, jer se sve radi na računarima. U tom "velikom kompjuterskom prasku" ima prostora i za zemlje van centra i za svaku vrstu filma, ako je autentičan. Ja sam mesta našao u art kinima, na festivalima, na univerzitetima, ponekoj televiziji. Domaća filmska scena, uglavnom, živi u prošlom vremenu. Energija, novac i propaganda ulažu se u dokazivanje da tek što nismo "sustigli holivudske standarde". Bilo bi smešno da nije jedno.

Naša ulaznica jedva da pokriva troškove održavanja bioskopa. U slučajevima kad je film najuspešniji i ima preko 300.000 posetilaca, što se dešava jednom u godinu ili dve, producent od ulaznice uspeva da vrati trećinu sume uložene u film. Dakle, i takozvani najkomercijalniji domaći film je velikim procentom dotiran od novca poreskih obveznika.

U tom smislu domaći filmovi rade se "u formi komercijalnog" i "u formi umetničkog" - a i jedni i drugi su na budžetu. Tu sad isplivava domaća "komercijalna filmska laž" koja se skriva gotovo istom energijom i me-

hanizmima kojima se retušira učešće DB-a u političkim partijama i političkim ubistvima. S vremena na vreme kreću kampanje “sređivanja stanja u domaćem filmu” – jer oni koji su redovni korisnici pretežne svote državnih dotacija predlažu da sistem “reorganizuju” – da bi u “novom sistemu” mogli da se naplaćuju od početka. Tada filmske autore sazovu na sastanke i traže da ih “delegiramo” u komisije koje odlaze kod ministra, po pare. Kada na tim skupovima postavite najpristojnije moguće pitanje: hajde, ljudi, da napravimo pregled stanja; da vidimo šta je u poslednjih pet, deset ili dvadeset godina u srpskom filmu dotirano i sa koliko novaca; kako je o tim naslovima pisano u domaćim i stranim novinama i knjigama, kao da ste dirnuli u kosovski mit. Insinuacije, pretnje, busanja u prsa. Domaća javnost je tu igranku mogla mesećima da prati ove godine, kada je formiran Filmski centar Srbije, kao organizovani punkt parazitskih elemenata domaćeg filma.

Ali, ni “rezultat” tih radnji ne izostaje: ovdašnji filmovi, rađeni sa najviše pompe i najviše novca, pretežno su smeće. Srpska produkcija, koja je uvek bila najmoćnija na eksjugoslovenskom prostoru, sada je po idejama i kreativnom potencijalu – najslabija u regionu.

Kako se to desilo?

Film je refleks okolnosti u kojima nastaje. Matrica ponašanja, uspeha i priznanja u našem društvu oslonjena je na laž i pljačku... Ogroman broj zvaničnika, na javnoj sceni, današnjih rodoljuba, demokrata, višepartijaca, pravoslavaca – jesu samoupravljači i aparatčici iz “diktature proletarijata”. Lažu kad pričaju svoju biografiju, a onda lažu i o svemu drugome. Među mirorotvorcima i evropejcima ima dosta onih što su kamionima dovlačili belu tehniku iz Slavonije i Bosne i šunke iz Konavala. Kompletan krupni privatan biznis baziran je na privilegijama dobijenim od Braciće Kertesa, Udbe i Slobe. Sve je to bilo tako magnetično i pod rukom, da i garnitura od 2000. nije bila gadljiva kada su kriminalci vadili keš iz džakova.

I zato u našim filmovima o “mafiji i divljoj tranziciji” imate za junake neke šepRTLje, čobane i đilkoše, dok nam zapravo ministri i generali Vojske i Udbe opajaše državne blagajne. Tim našim ubogim filmovima prođe vreme čim neko od zaštićenih svedoka propeva.

Pogledajmo kod bivše braće. Makedonci naprave film. Hrvati ga naprave. Čak i Slovencima, kojima film nije išao od ruke ni

u Titovo vreme, krenulo. O Bosancima, nema se šta reći. Respektabilna kinematografija Evrope. Isto važi za Mađare, Rumune. Gde ćemo mi sa *Mi nismo anđeli 2 i Ivkovom slavom* u svet? Ne ide se, što kaže narod, gole guzice među pijane Turke...

Ne treba mnogo mudrosti da se vidi na čemu počiva *Ničija zemlja* ili *Gori vatra*: na tragičnom, ali i samoironičnom propitivanju likova i sudbina, i društvenog miljea Bosne, razbucane i još u prikupljanju, sa neizvesnim ishodom. Takva upitanost nad sudbinom i mestom Srbije u “velikom domaćem filmu” nije viđena.

U oficijelnoj srpskoj kinematografiji postoji sindrom da svi idu na komercijalni uspeh, na Holivud, a to na kraju ništa ne poluči, jer se ti filmovi ne gledaju zato što su samozadovoljni, folirantski.

Nama se sa kinematografijom dešava ono što se desilo Nemačkoj do pojave “novog nemačkog filma”. Oni su se furali na tu vrstu izgovora – pravimo komercijalan film, šećerleme, seksualno provokativne filmove, daleko od klanica, neprijatnosti rata i poraza. I pravili su kič, koji je trajao od 1945. do 1972. Promenu je donela nova generacija, početkom sedamdesetih – Kluge, Fazbinder, Hercog, Edgar Reiz, Siberberg, Venders i drugi. Prosto su se upitali: ko smo, šta je rađeno u naše ime? Kako i zašto smo pali na dno u vreme nacionalsocijalizma. I nastali su veliki filmovi: *Artisti pod cirkuskom šatrom* Klugea, *Brak Marije Braun* i *Berlin Aleksandarplac* Fazbindera, *Tajna Kasparsa Hauzera* Venera Hercoga, *Karl Maj Sibeberga*, *Nebo nad Berlinom* Vendersa...

Kako je moguće da ni na jednoj od dvadesetak beogradskih i novosadskih televizija nije moguće pogledati neki vaš film? Je li tu reč o nekoj estetsko-kulturno-ideološkoj inkompatibilnosti?

Da bi mogla da se održava uspostavljena hijerarhija, sve te partijske i nacionalne veličine i svi ti naši vajni kapitalisti, moraju da postoje mašine za proizvodnju magle i morate da imate arenu gde se oni rvu slobodnim stilom. Treba pljuvaonica, gde jedno drugom kaže da je prevarant i lopov, da bi prevaranti ostali uvaženi visoki funkcioneri a blagajne lopova netaknute. Te arene i mašine za proizvodnju magle su pre svega televizijski programi. Ja sam u svojim filmovima zaokupljen životima ljudi koji su pod žrvnjem parazita, ideologa i pljačkaša. U tim filmovima ispitujem energiju koju običan čovek mora na Balkanu da ispolji da bi preživeo pošast

vladajućeg parazitskog sloja... U filmovima, ja skidam kapu pred seljakom, pred radnikom, pred nezaposlenima, i pred majkama i očevima sa decom koju školuju... Saginjem glavu pred njihovim umećem i izdržljivošću da prežive sve nedaće koje nam priređuje vladajuća klasa. U svojim filmovima pokazujem da šljam nisu oni koji danas idu zakrpljeni i pocepanih donova. Šljam Balkana je u lister

odelima. Oni su i glavne zvezde, pa i jedina lica naših televizijskih programa. Normalno je onda da tu nema mesta za ljude i priče iz njihovih filmova.

U vašim poslednjim filmovima – *Tvrđava Evropa*, *Kenedi se vraća kući*, *Evropa preko plota*, bavite se Evropom, životom na njenoj granici, i problemom kako tu granicu preći, kao pojedinac i kao nacija. Šta je to što vas poslednjih deset godina fokusira na ovu temu?

U samoj suštini rata i raspada Jugoslavije nalazi se jezgro pitanja o našem identitetu, pronađenom i nepronadenom. Da li su dve Jugoslavije, prva Aleksandrova i druga komunistička, bile istorijske zablude ili su bile taj pronađeni identitet? Tvrdim da je racionalnost stvaranja prve i druge Jugoslavije ista ona koja je stvarala masu evropskih država, vek ranije, u vreme kada su Južni Sloveni bili podanici dva suprotstavljena carstva, pa i dve civilizacije, otomanske i austrijske. To, međutim, nije onemogućilo naj-

istaknutije umove da projektuju zajedničku Jugodržavu, još tamo negde 1850. godine. Ništa nije manja privredna, kulturna, jezička, pa i civilizacijska udaljenost Sicilije i Milana, Minhena i Hamburga, od udaljenosti Skoplja i Zagreba. Zanimljivo je da je za rasturanje obe Jugoslavije morala biti upotrebljena najkrvoločnija alatka iz evropskog arsenala: nacionalsocijalizam, fašizam... Sa

nasilnim pomeranjem naroda i povremenim istrebljavanjem.

Međutim, u svesti običnog čoveka, obe Jugoslavije ostavljaju pozitivna sećanja, kada nestanu. Celog detinjstva se sećam priča kako se “dobro živelo pre rata”. A sada iste te priče slušaju novi klinici. Znači, Jugoslavije nisu nestajale voljom svojih građana, nego voljom i iz interesa vladajućih slojeva, spoljnih ili unutrašnjih.

Ali zemlje nema i povratka nema. Šta sada kažu mladi eks-Jugoslavije, kada ih pitaju u anketama o budućnosti? Ne smeju da kažu da bi rado živeli zajedno, a i nemoguće je to reći, toliko se ubijalo i palilo, da bi plemenske vođe bile “očevi nacija”. Kažu nešto drugo, što je zapravo ono prvo: kažu da hoće da pobjegnu odavde, što pre. Gde da pobjegnu? Pa tamo gde bi i balkanski ratnici i nacionalisti i partijci, da budu primljeni luksuzno... U Pariz, u London, u Beč... Tamo kad te prime, sanjaju naši uzvanici, zaboraviće se valjda na poneku balkansku spekulaciju jer

ni Luvr ni Belvedere ni Londonska kula nisu mogli biti izgrađeni bez bar neke nepravde i nečijeg robovskog rada, majku mu.

I, dakle, ratovalo se, rušilo, uspostavljale granice, klelo se da nećemo više nikad pod jedan krov, a evo nas, očas, pod evropskom šatrom. Još nas ne puštaju, ali se guramo svom snagom. Popustiće valjda, primili su i gore, opšte je mišljenje od Đevđelije do Kumrovca.

“Ideologija je uvek bila zvanično proklamovana i distribuirana laž. A kad pogledate poslednjih deset godina tranzicije i kretanja ka kapitalizmu, to je manje-više ostalo isto”

– Želimir Žilnik

Eto, to me zanima, kako smo sad svi odjedared za “evropske vrednosti i norme”, a bojim se da pojma nemamo šta to sve znači, kao što naši rojalisti olako previđaju šta im je Aleksandar poručio na samrti.

Kada govorimo o identitetu, tu postoji prava zbrka – jugoslovenski, nacionalni, evropski identitet.

To se ne odnosi samo na nas. Pogledajte samo regionalne, kulturne i jezičke razlike u Španiji, Britaniji, Italiji. Do ujedinjene Evrope se i došlo, između ostalog, da bi se naslage zatamljenih tenzija u tim konfuznim identitetima racionalizovale u periodu globalnog okršaja ekonomija. Sada, deceniju pre nego što Kina i Indija postanu glavni ekonomski moćnici sveta. Za dve decenije njihove će kulture i tradicije, koje su za pet-šest hiljada godina starije i bogatije od evropskih, tražiti primat i zadobiti ga. Evropa mora da ujedini ne samo svoja bogatstva nego i svoje različitosti, kada bude sela za pregovarački sto sa nacijama od jednu do dve milijar-

de ljudi i po tri stotine nacionalnih manjina, kakve će ubrzo biti Indonezija, Indija, Bangladeš, Brazil, Kina, razume se...

Evropa preko plota je nešto u čemu mi sad živimo, i to je posledica, ishod naših života poslednjih petnaest godina. Godine 1988. napravili ste film *Stara mašina*, koji je jedan od ključnih za razumevanje raspada bivše Jugoslavije. Jedan otpušteni urednik sa Radio Študenta kreće kroz Jugoslaviju motorom, od Slovenije preko Bosne do Novog Sada usred antibirokratske revolucije, vidi da je sve otišlo do đavola i beži u Grčku. U filmu se vidi da je ikonografija tadašnjih mitinga bila komunistička, a poruke nacionalističke, uključujući pesmu “Kiša pada Priština propada, vetar piri Srbija se širi”. Kako vi danas gledate na to vreme?

Tada, u leto 1988, kada sam film snimao, u celoj Jugoslaviji je bilo tektonskih poremećaja, pri čemu je vladajuća struktura gledala da se održi na površini. To sada već sasvim otvoreno možete da čujete, i u televizijskim emisijama. Pre jedno mesec dana, gledao sam HRT, sa temom tajna policija i raspad Jugoslavije. Povod je bio to što Nemci hoće da hapse udbaša koji je tamo ubio, još sedamdesetih, onog funkcionera Ine (Stjepana Đurekovića, op. aut.), koji je kritikovao Tita, kada je pobjegao preko. I maznuo nešto novca. U emisiji je bio gospodin Manolić, vrlo visoki policajac i u socijalizmu i u nacionalizmu, i on je mirno i gotovo nežno objašnjavao da su se trudili da zaštite sve ljude, bez obzira na prošlost, ako su prihvatili da sprovode “novu liniju”. U Sloveniji je bilo tenzija a i aranžmana sa “kolegama iz drugih republika” o razmontiravanju sistema. Tragikomičan slučaj se odvijao kada sam sa snimljenim materijalom otišao u montažu u TV Ljubljani i kada su oni videli da ja metode “antibirokratske revolucije”, sa ikonografijom socijalizma i nacionalizma, jer to je tada spajano na mitinzima, i halabukom, otvoreno zovem musolinijevskim. Čekaj, kažu, moramo zvati druga Smolea, iz Socijalističkog saveza. I drug Smole je došao, pogledao TV film. Rekao je da ja ne razumem, da “drug Sloba samo upotrebljava malo grublje metode” – te da film ne može u program. Tek nekoliko meseci kasnije, kada su se definitivno podžapali sa “drugom Slobom”, film je prikazan...

Slovenačka nomenklatura se otvorila i tranzicija je prošla kompromisno. Kod nas su mitinzi negativnu energiju i histeriju ranijih partijskih anatema i kampanja preba-

cili ka traženju neprijatelja u susedstvu i na nacionalnoj osnovi. To su nacionalsocijalističke alatke, sve uz resentment i priče o državi iz ranijih vekova. Musolini se tako zaputio u Etiopiju, a naši ratnici, kao što tekući sudski procesi pokazuju, do hangara i školskih zgrada u okruženju...

Kako danas gledate na sve te prošle i današnje ideološke paradigme?

Sa iskustvom, koje se meri decenijama, ideologija je uvek bila zvanično proklamovana i distribuirana laž. A kad pogledate poslednjih deset godina tranzicije i kretanja ka kapitalizmu, to je manje-više ostalo isto. Aktuelna ideologija divljeg kapitalizma je dozlaboga banalna i već proizvodi protivnike, nezadovoljstvo i otpor. Kako će se to artikulirati, pitanje je. Ono što, međutim, možemo da vidimo već kao ekspres isporučen rezultat, to je otpor Bušovoj politici i pobuna u Iraku. Kako će na širokom postkomunističkom prostoru reagovati obespravljene i osiromašene mase voleo bih da doživim.

Govorili smo dosta o identitetu. U spomenutoj *Staroj mašini* imate jedan pravi omaž Novom Sadu. Šta je identitet Novog Sada i njegovih ljudi? Šta je Novi Sad 2005. u poređenju sa mitologizovanim zlatnim dobom, ali i sa mračnim devedesetim?

Urbano gradsko jezgro iz osamnaestog veka, kada je Novi Sad nastajao, uz Petrovaradinsku tvrđavu, ima magnetizam. Došljaci vrlo brzo počinju da se osećaju kao Novosađani. Sa ponosom i ljubavlju ističu lepotu grada u kojem žive. Čak i potiskuju akcente i narečja sa kojim su došli. I usvajaju standardni "lalinski". To je podatak kako tradicionalno jezgro grada, kao prostor gde se komunicira, trguje, školuje i izlazi u provod - taj prostor zrači svoja decenijska i stoletnja iskustva razmene ljudskih kultura i znanja, čak i kada se precizno ne znaju podaci iz istorije. Oseća se da su u Novom Sadu živeli Srbi, Mađari, Jevreji, Nemci, Slovaci, Hrvati, Jermeni i drugi i da je bilo normalno, do pre osamdeset godina, da svako ko hoće u javnu službu ili trgovinu, govori bar tri-četiri jezika. To zatamljeno pamćenje je tu, negde pod površinom, i izbija nenadano. Eto, neverovatna otvorenost, spremnost na komunikaciju i na gostoprimstvo, kada dođu desetine hiljada "stranaca", za vreme Exita, dobar je podatak o posebnosti Novog Sada. ■

NEBOJŠA GRUJIĆ
TEOFIL PANČIĆ